

Ahmed Yesevî'nin Düşünce Sisteminde Hoşgörü ve Kültürel Çoğulculuk

Handan AKYİĞİT*

ÖZ

Anadolu kültürü, çoğulculuk eşitlik, özgürlük ve hoşgörü gibi değerler bakımından zengin bir birikime sahip olmasına karşın, Türkiye toplumunun ve güncel siyasal kurumlarının söz konusu birikimden yeterince yararlandıklarını ve sorunlarına çözüm bulduklarını öne sürmek zordur. Bu zorlukta sanayileşme, kentleşme, uzmanlaşma gibi tarihsel ve toplumsal gelişmelerin yol açtığı yeni toplumsal yapılaşmaların kendi özünden ve değerlerinden uzaklaşarak var etme idealinin payı olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde farklı dil, din, ırk, mezhep, inanç(sızlık) ve cinsiyet gibi unsurların hızla arttığı bir zaman diliminde, birlikte yaşama, uzlaşma, diyalog, çoğulculuk olarak ifade edilen kavramlar ve Batı'daki tolerans kavramının Türkçe karşılığı olarak kullanılan hoşgörü kavramı üzerindeki tartışmalar Türkiye'de hız kazanmıştır. Ancak açıklamaların, çözüm önerilerinin batılı kaynaklara referans temelinde kendi kültürel değerlerimizden, tarihimizden ve toplumsal dokumuzdan uzaklaşarak ele alındığı görülmektedir. Ahmed Yesevî asırlar öncesinde temellendirdiği düşünce sistemiyle Anadolu'nun bütünleşmesine katkı sağlamış "farklılık içinde birlik" idealinin temel dayanak noktalarının nasıl oluşturulacağını bizlere göstermiştir. Türk şeyhi Ahmed Yesevî, "farklılık içinde birlik" idealinin sağlanmadığı bugünün coğrafyasında, insan sevgisi, kültürel çoğulculuk, hoşgörü anlayışı sayesinde Anadolu'nun bütünleşmesini ve İslam'ın üç kıta üzerinde yayılmasını asırlar öncesinde sağladığını görebilmekteyiz. Aynı zamanda kültürel çoğulculuk ve hoşgörü düşüncesinin temellerini, bugünün liberal düşünce geleneği bağlamında bireyin özgürlüğüne bağlı olarak kurgulamaktan ziyade, geleneksel

* Dr. Öğretim Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Sakarya/Türkiye
E-posta: hakyigit@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7619-1638, DOI: 10.32704/erdem.838405
Makale Gönderim Tarihi: 04.12.2019 * Makale Kabul Tarihi: 15.05.2020 * (Araştırma Mk.)

yaşam koşullarına ve kùltürlerine uygun olarak toplumsal dayanışma temelinde bir öğreti geleneğini sürdürmesi de önemli bir yol gösterici olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak ne yazık ki günümüz Türk-İslam dünyası mutasavvıf âlimlerini ve onların temel hayat felsefelerini yeterince tanımamaktadır. Kendi kültürel tarihimizden ve toplumsal yapımızdan referans alınarak Anadolu'da kültürel çoğulculuk ve hoşgörü anlayışının nasıl temellendiğini Türk şeyhi Hoca Ahmed Yesevî'nin referans alınarak değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Önemli olan sosyolojik bir muhayyele ile her toplumun kendi sorunlarının kendisine özgü yapısının gün yüzüne çıkartılarak analiz edilmesidir. Bundan dolayı, makalede, günümüz Türk dünyasının manevi hayatında derin etkileri olan Türk mutasavvıfı Ahmed Yesevî'nin düşüncesini ve hayat felsefesini tanıtmak amaçlanmaktadır. Makalede önce, kısaca, Türk şeyhi Hoca Ahmed Yesevî'nin hayatından, almış olduğu eğitimden ve yaşamış olduğu dönemin toplumsal dokusundan bahsedilecektir. Daha sonra Hoca Ahmed Yesevî'nin düşünce sisteminin ve tebliğ anlayışının temeli, kültürel çoğulculuk ve hoşgörü bağlamında ele alınacak, kendisinin düşünce sistemi ve etkisi, yaşadığı mahallerin sosyo-kültürel dokusu göz önünde bulundurularak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel çoğulculuk, hoşgörü, farklılık içinde birlik, Ahmed Yesevî, Divan-ı Hikmet.

Tolerance and Cultural Pluralism in Ahmed Yesevî's Thought System

ABSTRACT

Although Anatolian culture has a rich accumulation of values such as pluralism, equality, freedom and tolerance, it is difficult to argue that Turkey's society and the current political institutions that benefit sufficiently from said accumulation and find solutions to their problems. We can say that the ideal of creating new social constructions caused by historical and social developments such as industrialization, urbanization and specialization by moving away from their own essence and values in this difficulty. In today, discussions on the concept of tolerance used as the Turkish equivalent of the concept of indulgence in the West and the concepts expressed as cohabitation, reconciliation, dialogue, pluralism in a time when factors such as different languages, religions, races, sects, beliefs and gender increase rapidly has gained momentum in Turkey. However, it is seen that the explanations and solution suggestions are handled by moving away from our cultural values, history and social fabric on the basis of reference to western sources. Ahmed Yesevî showed us how to constitute the fundamental premises of the ideal of "unity in diversity", which has contributed to the integration of Anatolia with the thought system that he based on ages ago. We can see that the Turkish sheikh Ahmed Yesevî, in today's geography where the ideal of "unity in diversity" can not be achieved, thanks to human love, cultural pluralism and understanding of tolerance, Anatolia has been able to integrate and spread Islam over three continents centuries ago. Mean while, rather than constructing the foundations of the idea of cultural pluralism and tolerance depending on the freedom of the individual in the context of today's liberal thought tradition, it is an important guide that it maintains a tradition of teaching on the basis of social solidarity in accordance with traditional living conditions and cultures. Unfortunately, he does not sufficiently know the Turkish-Islamic world Sufi scholars and their basic philosophies of life. Whereupon it is significant to evaluate how the understanding of cultural pluralism and tolerance in Anatolia is based on the reference of our own cultural history and social structure by taking the Turkish sheikh Hoca Ahmed Yesevi as a reference. The important thing is to unearth and analyze the peculiar structure of each society's own problems with a sociological imagination. Therefore, in this article, it is aimed to introduce the thought and philosophy of life of Turkish Sufis Ahmed Yesevî, which has profound effects on the spiritual life of today's Turkish world. First of all, the life of the Turkish sheikh, Hodja Ahmed Yesevî, the education he received and the social structure of his time will be summarized. Then, the foundation

of Hodja Ahmed Yesevî's thought system and understanding of communication will be discussed in the context of cultural pluralism and tolerance. All of these will be evaluated by taking into consideration his thought system and the socio-cultural structure of the geography he lived.

Keywords: Cultural pluralism, tolerance, unity in diversity, Ahmed Yesevî, Divan-ı Hikmet.

Giriş

UNESCO tarafından 2016 yılı Hoca Ahmed Yesevî yılı olarak ilan edilmiştir. Bu karardan sonra ülkemizdeki birçok kurum, Hoca Ahmed Yesevî konu başlıklı çalıştay, kongre, panel, proje ve yayın faaliyeti gerçekleştirdi.¹ Başta Ortadoğu ülkeleri olmak üzere birçok ülkede kültürel farklılık ve mezhep çatışmalarının giderek arttığı ortamda 2016 yılının Ahmed Yesevî yılı olarak ilan edilmesi çok manidar olduğunu dile getirmekte fayda vardır. Çünkü günümüzde “farklılık içinde birlik olmalı ama nasıl?” sorusunun içeriğinin temelleri çoğulculuk, eşitlik, özgürlük, hoşgörü gibi değerler bakımından sorgulanmaktadır. Ahmed Yesevî'nin bundan asırlar önce kaleme aldığı *Divan-ı Hikmet*'te bu tartışmaların özüne getirmiş olduğu çözümlü kısaca şu şekilde ifade edebiliriz: “Varlığın Birliği”. Ahmed Yesevî asırlar öncesinde temellendirdiği düşünce sistemiyle yaratmış olduğu Yesevî kültürü, Anadolu'nun bütünleşmesine katkı sağlamış “farklılık içinde birlik” idealinin temel dayanak noktalarının nasıl oluşturulacağını bizlere göstermiştir. Günümüzde ise farklı dil, din, ırk, mezhep, inanç(sızlık) ve cinsiyet gibi unsurların hızla arttığı bir zaman diliminde, birlikte yaşama, uzlaşma, diyalog, çoğulculuk ve hoşgörü kavramları üzerindeki tartışmalar Türkiye'de hız kazanmıştır. Ancak açıklamaların ve çözüm önerilerinin, batılı kaynaklara referans temelinde kendi kültürel değerlerimizden, tarihimizden ve toplumsal dokumuzdan uzaklaşarak ele alındığı görülmektedir. Çünkü “günümüzde İslam öncesi Türk medeniyetine ait pek fazla bir şey bilinmemektedir. Oysa sahip olduğumuz değerlerin ilk örnekleri hep o dönemlere aittir. İslam'ın kabulü ile Türk medeniyeti, zamanla kendisine özgü bir hale getireceği İslam Türk örtüsünü üzerine almış” (Kaplan, 2014: 13) ve sahip olduğu değerleri İslamiyet'le birlikte güncellemesini bilmiştir.² Demirci (1996: 175)'nin ifadesiyle toplumumuzda hoşgörü bir değer, bir erdem olarak kabul edilmiştir. Hoşgörü daha yüksek bir ruh halini ve üstün ahlak tavrını ifade etmektedir. Bu sebeple, kendi kültürel tarihimizden ve toplumsal yapımızdan referans alınarak Anadolu'da kültürel çoğulculuk ve hoşgörü anlayışının nasıl temellendiğini değerlendirmek önem arz etmektedir. Anadolu kültürünün tam olarak anlaşılması için toplum yapısının iyi anlaşılması gerekmektedir.

¹ Düzenlenen faaliyetler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldız, Musa “Unesco 2016-2017 Sezonu Hoca Ahmet Yesevî Yılı Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi”, 4. *Uluslararası Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Sempozyumu*, Alanya, 2018, 3-5 Mayıs.

² Anadolu'nun dini tarihi içerisinde çoğulculuk ve hoşgörünün temellerini ele alan kapsamlı çalışma için bkz. Ünver, Günay “Anadolu'nun Dini Tarihinde Çoğulculuk ve Hoşgörü”, *Erdem*, 8 (22), 1996, ss.189-220.

Bunun için de günümüzden geçmişe, kültürleri analiz etmek gereklidir. Bu analizler, sözel kaynaklar yardımıyla yapılmaya çalışılsa da yazılı kaynaklar kültürlerin anlaşılmasına temel oluşturacaktır. Bu açıdan Türk şeyhi Hoca Ahmed Yesevî'nin öğretileri ve *Divan-ı Hikmet* önemli bir referans kaynağı olarak ele alınmalıdır. İncelenen yazılı kaynaklar aracılığıyla geçmişte kültürel farklılıkların bir arada yaşama deneyimini daha iyi anlaşılır kılmanın yolunu öğrenebiliriz. Böylelikle günümüz toplum yapısının kültürel mirasına uygun farklılıkla bir arada yaşamaya dönük toplumsal yapı tasviri yapabiliriz. Türkiye'de kültürel çoğulculuk ve hoşgörü anlayışından bahsederken “ilkın üzerinde geliştiğı coğrafyanın ve kendisini geliştiren toplumun uzun tarihsel birlikteliğinin etkisi ile biçimleneceğı” (Herder, 2013: 25) göz önünde bulundurularak, Anadolu'nun bütünleşmesinde etkili olan faktörleri tarihsel bağlamından koparmadan ele alınması önemlidir. Roma Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Başkanı Ord. Prof. Dr. Anna Masala (akt. Halıcı, 1996: 771) bu konuya şu şekilde dikkat çekmiştir:

“Batı maddeyi ve eşyayı, Doğu manayı ve insanı keşfetti. Batı keşfettiğı maddenin adeta esiri oldu. Çünkü Batı dünyasının genç kuşakları maddeye kısa bir süre sonra bağımlı hale geldiler. Sizler mana yolunun daima arayış içinde olan yolcularısınız. Bir gün, Batı dünyası sahip olduğunuz bu manevi kültür varlığını elinizden almak için gelip kapılarınıza dayanacak...Kültür varlığınıza sahip olmanın yolunu, yöntemini biliniz!”

Ancak ne yazık ki günümüz Türk-İslam dünyası mutasavvif âlimlerini ve onların temel hayat felsefelerini yeterince tanımamaktadır. Bundan dolayı makalede günümüz Türk dünyasının manevi hayatında derin etkilere sahip bir Türk mutasavvıfı olan Ahmed Yesevî'nin düşüncesini ve hayat felsefesini tanıtmak amaçlanmaktadır. Makalede öncelikli olarak kısaca Türk şeyhi Hoca Ahmed Yesevî'nin hayatından, almış olduğu eğitimden ve yaşamış olduğu dönemin toplumsal dokusundan bahsedilecektir. Daha sonra Hoca Ahmed Yesevî'nin düşünce sistemi ve tebliğ anlayışının temelinde yatan kültürel çoğulculuk ve hoşgörü konuları ele alınacaktır.

Ahmed Yesevî'nin Hayatı ve Yaşadığı Döneme Kısa Bir Bakış

“Düşüm uzar, Burak tozar, gitse Pazar;”
 Dünya Pazar, içine girip kullar azar,
 Başım bizar, yaşım sızar, kanım tozar;
 Adım Ahmed, Türkistan'dır ilim benim” (55. *Hikmet*)

Divan-ı Hikmet'te yer alan yukarıdaki beyitte Ahmed Yesevî, kökenine ilişkin bilgi verdiği gibi, dünya bakışının ipuçlarını da açığa vurmaktadır. Düşü uzayan, başı bizar olan, gözyaşı sızan, dili yalın, gönlü yoğun ve "İslamiyet'i temel alan halk şiiri tarzının yayıcısı" (Melikoff, 1994: 167) "Türk sofilerinin mürşidi hazret-i Türkistan" (Esin, 1997: 176) adıyla anılan hâcegan³ soyundan geldiği kabul edilen Ahmed Yesevî'nin 11. yüzyılın ikinci yarısında Batı Türkistan'da şimdiki Çimkent kentinin doğusundaki Sayram kasabasında doğduğu belirtilmektedir.⁴ İlk tahsiline Yesi'de başladığı ve şehre izafetle Yesevî lakabını aldığı ve henüz genç iken tahsilini tamamlamak üzere Büyük Selçukluların metbu olarak tanıyan Karahanlılar'ın elinde bulunan Maverâünnehir'deki Türk-İslam ilim merkezi olan Buhara'ya XII. asırda geldiği ve 1160 yılında eğitim gördüğü bu şehirde şeyhin postuna oturmayı hak ettiği ve daha sonra Yesi'ye döndüğü, fikirlerini yaydığı ve 1166'da öldüğü ve buraya defnedildiği bilinmektedir (Köprülü, 2014: 61-66; Erarslan, 2000: 14-15). Özellikle "*Türkedir imanım* diyen bu büyük şair ve sufünün, Türkistan halkının manevi hayatında yeri yüksek olduğu Türkistan halkının da kendisinden Hazreti Sultan diye bahsettiği bilinmektedir. Yesevî tesirleri günümüzde Türkiye'de Bektaşî, Halvetî, Nakşibendilik gibi tarikatlarda müşahede edilmektedir" (Esin, 1997: 60). "İlk gençlik yıllarını Yesi'de yaşayan Arslan Baba eğitiminden geçirmiştir. Ahmed Yesevî'nin gerek kendi hikmetlerinde, gerekse çeşitli kaynaklarda manevi feyz aldığı kişiler arasında Hazret-ı Hızır (a.s.) da zikredilir. Ahmed Yesevî'nin küçüklüğünden itibaren bütün hayatı boyunca devam ettiği çeşitli kaynaklarda kaydedilen Hazret-i Hızır (a.s.) ile sohbetleri hakkındaki rivayet tasavvufî açıdan önem taşır ve Ahmed Yesevî'nin eğitimi bahsinde altı çizilerek belirtilmesi uygundur (Bice, 2011: 86).

"Yedi yaşta Arslan Baba ya verdim selâm;
Hak Mustafa emanetini eyleyin armağan,
İşte o zamanda binbir zikrini eyledim tamam,
Nefsim ölüp lâ-mekâna yükseldim ben işte". (*Hikmet 1*)

³ Hâcegan tabiri değişik anlamlar taşımaktadır. Tasavvufta hâcegan Türkistan'daki tarikatlarda Hz. Ali'nin Hz. Fatma'dan olmayan çocuklarına mensup olanlara verilen addır. Daha sonra Ahmed Yesevî soyundan gelenlerle Yesevilikten Doğan Nakşilik tarikatına da Hâcegan adı verilmiştir. Bkz. Fuad Köprülü, "Hace", *İslam Ansiklopedisi*, V-1, ss.20-24; Osmanlılarda devlet dairelerinde yazı işlerinin başında bulunanlarının makam adıdır. Hâcegan, Hâcegan-ı Divan-ı Hümayun gibi bkz: M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, İstanbul, 2004, Cilt 1, ss.692-695.

⁴ Ahmed Yesevî'nin hayatı ile ilgili kısa bilgi için bkz: Mürsel Öztürk, (hazırlayan) *Hacı Bektaş Veli ve Çevresinde Oluşan Kültür Değerleri Bibliyografyası* (Deneme), Ankara, 1991; Kemal Eraslan, *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2000; M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul, 2014; M. Fuad Köprülü *Türk Edebiyatı Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014; Hayati Bice, *Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*, Ahmet Yesevî Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2016.

Divan-ı Hikmet'te yer alan yukarıda beyitten Ahmed Yesevi'nin manevi eğitim aldığı 'Arslan Baba' ile yedi yaşında karşılaştığı, Hz. Resulullah'ın emaneti olan hurmayı⁵ Arslan Baba'dan aldığı ve ondan bin bir zikir öğrendiği anlaşılmaktadır.

Ahmed Yesevi, Arslan Baba'nın daha önceden verdiği bir işarete uyararak, Arslan Baba'yı toprağa verdikten sonra, Türkistan'ın en önemli ilim merkezlerini barındırmakta olan Maverünnehir'e gider (Bice, 2011: 102). "Ahmed Yesevi, her yönden önemi büyük ve verimli olan Maverünnehir'de Türk-İslam kültür çevresinde İslam âleminde ve Türkistan'ın her tarafından gelen talebelerle dolu medreselerde eğitim görmüş ve devrin en önemli âlim ve mutasavvıflarından ders almıştır. Böylece bütün Türk-İslam dünyasını, manevi yönlerden asırlarca etkileyecek şahsiyeti, burada teşekkül etmiştir (Köprülü, 2014: 70-72). "Yesevi'nin kişiliğinin ve ilminin gelişmesinde usul, fıkıh, mezhep ve hilafet ilimlerinde devrinin önde gelen hocalarından olan Yusuf Hemedani'nin⁶ (1067-1068) önemli katkıları olduğu" (Köprülü, 2014: 64) belirtilmektedir. Yusuf Hemedani'nin yanında kısa sürede eğitimini tamamlayarak şeyhin makamına geçecek ölçüde temayüz etmiş olan Yesevi'nin daha sonra Yesi'ye gelerek irşadını orada sürdürdüğü (Köprülü, 2014: 72) bilinmektedir.

Kuşkusuz Türk kültür ve edebiyatının en mümtaz ve müstesna şahsiyetlerinden biri olduğuna ittifak edilen Hoca Ahmed Yesevi'nin sekiz yüz yılı aşkın devam edegelen tesirini ve bütün Türk dünyasını bir sevgi yumağı halinde saran idealinin anlayabilmek için sadece almış olduğu eğitimi değil aynı zamandan onun yaşadığı devirden önceki İslam tarihinin tecellilerini, yaşadığı devrin şartlarını ana hatlarıyla bilmek ve göz önünde bulundurmak gerekir. Ahmed Yesevi'nin yaşadığı "XII. yüzyılda Türkistan'da göçebe bir halk, çeşitli din ve kültürlerin mücadele ettiği ve bu yüzyılda Ahmed Yesevi'nin muhatabı

⁵ Hz. Rasullullah, Ahmed Yesevi'ye ulaştırılmak üzere Arslan Baba'ya bir hırkayla bir hurma verir. Bu hikmetlerde geçen "mübarek hurmanın" sembolik bir anlamı olduğu ve "Muhammedi emanet"i simgelediği bellidir. Genel kabule göre "ağızda saklanan hurma" Arslan Baba tarafından genç Ahmed'e verilerek, Hz. Rasullullah'ın mirası olan ledünni ilim ve ma'rifet nakledilmiş olmaktadır (Bice, 2011: 94-96).

⁶ Yusuf Hemedani'nin tam künyesi Ebu Ya'kub Yusuf b. Eyyub İbn Yusuf b. Vehre olup Hemedan'ın Buzencird kasabasında, 1049 yılında üç kuşaktan beri İslam'ı kabul etmiş bir Mecusi ailesinin çocuğu olarak doğmuştur. Genç yaşlarında Bağdat'a gelerek Ebu İshak Şirazi medresesine öğrenci olan Yusuf, kısa sürede müderrislerin takdirini kazanır. Bağdat'taki tahsilinden sonra gittiği İsfahan ve Semerkand'da zamanın önde gelen muhaddislerinden hadis tahsil eder. İslam'ın zahiri ilimlerinde kazandığı büyük mertebeden sonra, sufiyana mizacının eğilimi ve derviş gönlünün şevki ile zahir yolunu bırakıp, zamanın en önemli müridlerinden Ebu Ali Farmedi'ye bay'at ederek tasavvuf yoluna girer. Ayrıca o devrin önde gelen sufilerinden Abdullah Cuveyni ve Hasan Semnani ile de sohbet ettiği rivayet edilir (Bice, 2011: 105). Ayrıca bkz: Necdet Tosun, "Yüsus El-Hemedani", *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 44, ss.12-13, 2013.

olan Türk toplumunun Sırderya bozkırlarında at koştırmakta savaş etmekte olan hamasi ruhlu yarı göçebe bir toplum” (Esin,1978: 179) olduğu belirtilmektedir. Diğer yandan “Ahmed Yesevî'nin yaşadığı coğrafyada çoğunluğu Türk olan halk arasında da henüz İslamiyet benimsenmemiş, Şamanizm'in, Budizm'in ve paganizmin izlerinin görüldüğü” (Bilgin, 1993: 45) ifade edilmektedir. Ocak (1992: 74)'a göre “bu Türk toplumu yarı göçebe durumları ile kültürel yapıları gereği heyecan ve samimiyetle yeni girdikleri İslam dinini eski inançlarının doğrultusunda ve etkisinde algılamak durumundaydılar. Onların hareketli, mücadeleli, kadın-erkek, çoluk-çocuk birliktelikli yaşayışları kitabi bir İslam anlayışına sahip olmalarına engel olmaktadır.” Bundan dolayı ilk Türk Müslümanları “taassuptan uzak, dinin emirlerini tam olarak yerine getirmeyen, eski suretiyle yaşatmaya çalışan ve milli kültür değerlerini bu çerçeve içerisinde ayakta tutan topluluk” (Fıçlalı, 2000: 25-27) olarak tasvir edilmektedir.

Ahmed Yesevî'nin yaşadığı devirde Büyük Selçuklu İmparatorluğu eski kudret ve şöhretini kaybetmiş, inhitata yüz tuttuğu dönemde devletin geniş coğrafyasında inanılmaz terör havası estirerek korkunç cinayetler işleyen batini ve rafizi unsurların da etkisiyle devlet yıkılma noktasına getirmiştir. Ehlisünnet Müslümanlarını temsil eden Abbasi Hilafeti tehlikeye girdiği ve dinine, devletine bağlı halkın, iktisadi sıkıntılar içerisinde olduğu bilinmektedir. Çok geniş İslam coğrafyasında na-hak yere adam öldürmeler, baskınlar, soygunlar, yağmalar faaliyetler Müslüman halkın zulüm içerisinde yaşamasına neden olduğu bir dönem söz konusudur. Diğer yandan Moğol istilasının ayak sesleri, devleti hem savunma hem de siyasi yönetim açısından dar boğaza girmesine neden olan başka bir etken olarak belirlemiştir. Böyle bir siyasi ve toplumsal yapının içerisinde yaşayan Ahmed Yesevî'nin öncelikli olarak toplum ihtilaf içerisinde olan ve değişik inançlara sahip olan Türkler arasında tesanüdi ve birliği kurarak onları bir gaye ve bir ülkü etrafında birleştirmenin arayışı içinde olduğu belirtilmektedir. Bu gaye ve ülkü ise bütün beşeriyete adalet götüreceğine inandığı *Türk Kızılelma* mefkuresine dayanmaktadır (Bilgin, 1993: 46).

Ahmed Yesevî'nin Tebliğ Anlayışı

Bilindiği üzere İslam'da vatana büyük önem verilmektedir. “Vatan sevgisi imandandır.” hadisinden de anlaşılacağı üzere vatan sevgisi imanla eşdeğer tutulmaktadır. Bundan dolayı olsa gerek, Yesevî, yaşamış olduğu coğrafyada vatan sevgisini insanlara aktarma ve ‘İslam tarihinde tefrika yaratan hadise-

lerin sebep ve saiklerini araştırarak yeniden böyle bir ‘tefrıkaya düşülmesini engelleme’ arayışı içine girmiş, bu gayeye ulaştıracak ‘bir usul ve yol’ (Bilgin, 1993: 46) ortaya koymayı, kendisi için bir dinî vecibe olarak görmüştür. Bu yaklaşımını vatana kutsiyet atfettiği *Divan-ı Hikmet*’te açıkça görülmektedir.⁷

“Doğduğum yer o kutlu Türkistan’dan,
Bağırırma taşı vurup geldim ben işte.” (*Hikmet 16*)

Ahmed Yesevî’nin vatan ve insan sevgisiyle birlikte “toplumun kültürel yapısını göz önünde bulundurarak onların seviyelerine göre ahlaki ve dini bazı esasları öğütleyici birer emir ve hikmet şeklinde bildirerek” (Köprülü, 2014: 194) İslamiyet’i en iyi ve doğru bir şekilde öğrettiği ifade edilmektedir. Yine bu maksatla, [tebliğini] toplumun daha iyi ve daha rahat anlayabilmesi gayesiyle, Arapça ve Farsça bilmesine rağmen, İslamiyet’i ve tarikatın esaslarını öğreten, insanlar arasında sevgiyi, dostluğu, birliği telkin eden *Divan-ı Hikmet*’ini Türkçe olarak kaleme almıştır (Eraslan, 1996; 2000). “Böylelikle çeşitli Türk boyları aynı hikmetleri, aynı Türkçe ile okuya okuya birbirlerine yaklaştırmışlardır. Böylece İslam dininin aslına yani şeriata sıkı sıkıya bağlı bir algılayış ve yaşayış biçimi oluştuğunu öğretmeye çalışıyor ve hayatlarını bu ideale vakfediyorlardı” (Ertürk, 1993: 119). Ahmed Yesevî’nin *Divan-ı Hikmet*’ini Türkçe olarak kaleme alması bu şekilde İslamiyet’i yaygınlaştırarak halka benimsetmesinin iki açıdan önem arz ettiğini belirtebiliriz: Bunlardan ilki Ahmed Yesevî’yle birlikte ‘*Arapçasız İslam Dini olamaz*’ inancının kırılmasıdır. İkincisi ise ‘*Arapça bilmeden Müslüman olunamaz*’ görüşlerinin yavaş yavaş geçerliliğini yitirmesidir. Ahmed Yesevî’nin bu tutumu günümüzde ideal doktrinlerin değişmezlik ilkelere yüzünden yaşanan çatışma ve ihtilaf konularının kültürel çoğulculuk anlayışıyla nasıl bir bağdaştırıcı işlev görebileceğini asırlar öncesinde göstermiştir diyebiliriz. Başka bir ifadeyle Ahmed Yesevî Türk toplumunun millî geleneklerine uygun bir şekilde dinî öğretileri aktararak aynı zamanda kucaklayıcı bir İslam öğretisini aşılacaktır. Bundan dolayı Ahmed Yesevî’yi çağdaşı olan diğer şeyhlerden ayıran başlıca özelliğinin Türk dilini kullanması ve aldığı tasavvuf ve İslam kültürünü Türk insanının düşünce dünyasına göre süzerek anlatması ve yazması olduğunu söyleyebiliriz. Türkçe’yi belki de bilinç dışı bir yaklaşımla “ibadet dili” olmasa bile kutsal amaçlar için kullanılan dil durumuna getirmeleri Türk halkının Ahmed Yesevî’ye bağlanmasının en önemli etkisi olarak ifade edebiliriz. “Ahmed Yesevî aynı zamanda İslam ahlakını ve ruh disiplini öğ-

⁷ Ahmed Yesevî, *Divan-ı Hikmet’ten Seçmeler*, (hazırlayan Kemal Eraslan) Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara, 2000. *Divan-ı Hikmet*’ten yapılan alıntılar bu eserden faydalanılarak aktarıldığı için bundan sonraki kullanımlarda sadece sayfa numarası verilecektir.

retmek için yetiştirdiği binlerce alperenini Horasan, Buhara ve Anadolu içlerine salarak yeni Müslüman olmuş ve bu dinin hükümlerini henüz öğrenmemiş veya İslamiyetle henüz tanışmamış Türk boylarına misafir olarak, onlara haksızlık, adam öldürme, içki, zulüm, zina ve israfın haram olduğunu öğretiyor; iyi komşuluğun, küçüklere sevgi, büyüklere hürmetin, hiç ölmeyecek gibi bu dünya için çalışmanın ve yarın ölecek gibi öbür dünyaya hazır olmanın Allah emri olduğunu bildirmişlerdir” (Ertürk, 1993: 119). Zira Uslu (1992: 23-25) “Türkçe ilahiler ve şiirler okuyan Ahmed Yesevî dervişlerini, Türkler eski İslam öncesinde dini bir kudsiyet verdikleri alp⁸ ve ozanlara benzeterek coşkuyla benimsemelerini sağlamıştır”. “Yesevîlik, Türkistan'dan Destikıpçak sahası ile Afganistan ve Horasan bölgesine yayılırken, diğer tarikatlarla birlikte toplumu bütünleştirici özelliklerini muhafaza etmekteydi. Vatan sevgisi, dürüstlük ve hepsinden önemlisi ruh temizliğini birleştiren Türk sufiliğinin temsilcileri yurt müdafaasında, sınır boylarında ve fütuhatta büyük hizmetler görmekteydi. Türk dünyasının uyanışında büyük payları olan Yesevî dervişleri, tekkelerde eğitimlerini tamamlayarak çeşitli bölgelere dağılıyorlar ve kendileri gibi düşüncelerinin çoğalması için çaba göstermişlerdir” (Kafesoğlu, 1992: 357). Böylelikle Yesevî dervişleri vasıtasıyla en uzak Türk ülkelerine kadar ulaştırılan hikmetler aracılığıyla İlahi aşk, Hz. Peygamber sevgisi ve ahlakı, şeriatın esasları, Tasavvuf'un incelikleri, dervişlik ve manevi coşku, insanın değeri, hakka riayet, nefse hakimiyet, İslamiyet'e ters düşen davranışlardan kaçınma, hoşgörü gibi hem İslami hem de insani değerlerin (Eraslan, 1996: 779) yaygınlık kazanmasını sağlamışlardır. “Müslüman Türk kahraman tipini temsil eden Alperenlerin ve Yesevî dervişlerinin Ahmed Yesevî'nin gösterdiği kucaklayıcı, sevdirci tavrını benimsedikleri için halk arasına yayıldıkları” (Güngör, 2007: 205) böylelikle çağımız toplumlarının girift konuları arasında yer alan ve bir türlü çağcıl yöntem ve kavramlarla çözüme kavuşturulamayan kültürel farklılıkların barış içerisinde birliğinin sağlanmasının mayasını bundan asırlar öncesinde attıklarını ifade

⁸ Bu noktada 11. Yüzyılda alpların Türkler için neden önemli olduklarının kısaca ifade edilmesinde fayda var: Alperenler çeşitli sebeplerle Anadolu'ya göçeden ve orada yerleşen boylarla birlikte farklı kültürlerin, dinlerin ve boyların yer aldığı coğrafyada anayurdundan göçmek zorunda kalan yeni bir yurt edinmek isteyen Anadolu halkının yanında olan ve onların korkularını endişelerini Orhun kitabelerinde yerini alacak kadar eski bir tarihe ve geleneğe sahip olan kişiler oldukları ifade edilmektedir. Alperenler kimseye el açmayan, çalışkan, toprağa vatana, devlete, dine, ahlaka bağlı, disiplinli yaşayışlarıyla Anadolu insanına örnek oldular. Anadolu insanına her konuda yardımcı olarak sevgilerini kazanmışlardır. Aynı zamanda farklı dine mensup insanları dışlayıcı olmaktan ziyade hoşgörü ile yaklaşarak kendilerine bağladıkları ifade edilmektedir. bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2014, s. 36; Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, Ötüken Yayınevi, 1977, s. 430; Osman Turan, *Selçuklular Zamamında Türkiye*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2014, s.207; Oğuz Ünal, *Horasan'dan Anadolu'ya*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2014; Vehbi Ecer, “Yunus Emre Döneminde Anadolu'da Kültür Hayatı”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Temmuz, 1992, sayı 3, s. 43-57.

edebiliriz. Ahmed Yesevî ve yetiştirmiş olduğu dervişlerin öğretilerindeki en dikkat çekici konu ise biraz önce de ifade edildiği üzere hitap ettikleri göçebe Türkmenleri başta olmak üzere halkın ruh yapısını ve kültürel dokusunu dikkate alarak kabulde zorlanmayacakları bir takım metotlar uygulayarak İslami hakikatleri anlatma yoluna gitmeleridir. Ancak “Ahmed Yesevî’nin ve Yesevî dervişlerinin tebliğ metodunun neticesinde onları heterodoks inançlara sahip, eski Türk paganizminin açık izleyicileri olarak nitelendirildikleri” (Köprülü, 2014: 194) belirtilmektedir. Ocak (1999: 77) ise bu konuyu ve heterodoks kelimesini şu şekilde yorumlayarak açıklamaktadır:

“Bu terimi bilhassa Sunni İslam’a karşı koymak üzere onu bilerek deforme etmek amacını güden sapık İslam anlayışının ifadesi olarak yorumlamak çok yanlıştır. Türk göçmenlerinin sosyo-kültürel yapıları, İslam’ı henüz kabul ettikleri için, kitabi ve doktriner bir İslam anlayışına yeterince nüfuz etmeye mani teşkil ettiğinden, İslamı ister istemez eski inançlarının doğrultusunda ve etkisinde anlamak zorunda olan, bu yüzden de kitabi İslam’dan bazı konularda farklılaşmış bir İslam anlayışı geliştiren zümrelerin inançları olarak anlamaktır. O devirde bu zaten başka türlü de olamazdı.”

Netice itibarıyla Ahmed Yesevî’nin İslam’a yeni giren ve İslam’ın hükümlerinden haberdar olmayan insanlara İslam’ı anlatabilmek ve onların İslam’ı kabullenmelerini kolaylaştırabilmek için uygulamış olduğu hoşgörüyü heterodokslik olarak kabul etmenin doğru bir değerlendirme olmadığı açıktır.⁹ Ahmed Yesevî’nin kültürel farklılıklara hoşgörü göstererek, halkların yaşadıkları coğrafyada İslami değerlerle birliğini sağlama gayesinin, Selçuklu hakimiyetinin en zayıf dönemlerinde dahi halk arasında birleştirici bir rol oynadığını görebilmekteyiz. Nitekim “Katvan¹⁰ Savaşı yenilgisi sonrasında Selçuklu topraklarında putperest bir kavmin hakimiyetine geçmesiyle İslam medeniyetinin geriletildiği ve aşağı kültür seviyelerinin temayüllerinin ön plana çıktığı, Müslüman Türk kültürünün tehlikede olduğu bu ortamda Ahmed Yesevî Türkler arasında İslamiyet’i korumayı başardığı ifade edilmektedir” (Gögebakan, 1993: 154). Aynı zamanda putperest Karahitaylara karşı oluşa-

⁹ Yesevi Hikmetlerinin Kur’an ve hadislerin dışında bir şey ifade etmediği İslamiyet’in esaslarını ve Tasavvuf’un inceliklerini yansıttığına yönelik ayrıntı bir çalışma için bkz. Kemal Eraslan (1996), “Ahmed Yesevî’nin Hikmetlerinde Hoşgörü”, *Erdem*, 8 (24), ss.777-782.

¹⁰ Katvan Savaşı 1141 yılında Karahitaylar Devleti ile Büyük Selçuklu Devleti arasında Katvan Çölünde gerçekleşen bir savaştır. Karahitaylar Devleti’nin savaşı kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu mağlubiyet bütün düşmanlara karşı İslam dünyasının koruyuculuğunu üstlenmiş olan Büyük Selçuklu Devleti’nin yıkılışına zemin hazırlamıştır (Baştürk, 2010).

bilecek temayülleri ortadan kaldırarak putperest kavmin siyasi hakimiyetine rağmen kültür ve medeniyet yönüyle kendinden daha üstün bir topluma etki edememesini sağlamıştır. O kadar ki, Karahıtayların hakim oldukları topraklarda valileri ve idarecileri Müslümanlar arasından seçmek mecburiyetinde kalmışlardır (Burslan, 1999: 248-250).

Yesevî'nin insan sevgisiyle birlikte kültürel çoğulculuğa ve hoşgörüye odaklı tebliğ anlayışı sayesinde Ocak (1991; 1999)'ın da belirttiği üzere Ahmed Yesevî ve Yesevîlik kültürünün bugün için başlıca üç ana coğrafi bölgede yayıldığını ve günümüze kadar devam ettiğini ifade edebiliriz:

1. Bugünkü Kazakistan, Özbekistan, kısmen Türkmenistan ve Tacikistan'ı ve Volga boylarını içine alan Orta Asya ağırlıklı bölge,
2. Hindistan Sahası,
3. Anadolu Sahası.

Yesevî'nin tebliğ anlayışı sayesinde İslam dini ve ahlakı bünyesinde farklı kültürel gruplardan ve yaşam geleneklerine sahip olan topluluklardan insanların bütünleşmesini sağlamanın altında yatan temel bakış açılarını ele alarak irdelemek önem arz etmektedir. Bundan dolayı Yesevî'nin insan sevgisine dayalı felsefesinin, kültürel çoğulculuk ve hoşgörü odaklı tebliğ anlayışının izlerini *Divan-ı Hikmet*'te bularak günümüz toplumlarının ihtilaf konularının çözümü için bir yön gösterebilecektir.

Yesevî'de Kültürel Çoğulculuk ve Hoşgörünün Temel Dayanağı: "Varlığın Birliği"

Toplumlarda hoşgörü, aslında karşılıklı pratik fayda sağlaması açısından önemli bir yere sahiptir. Yani, farklı dil, din, ırk, düşünce ve yorumlara tahammül etmek, onları anlayışla karşılamak ve onların varlıklarının sürdürebilmesine imkân vermek, aslında kendi farklılıklarının varlığını garanti altına almak demektir. Ayrıca bu, farklılıkların varlığının en önemli gerekçesini oluşturması anlamına da gelmektedir (Erkal, 1996: 151). Locke, hoşgörü ortamının tesis edilebilmesi için hiç kimsenin ne tek tek kişiler, ne kiliseler hatta ne de devletler, din vesilesiyle birbirlerinin dünyevi mallarına ve sivil haklarına tecavüz etme yetkisine sahip olmadıklarını belirtir. Başka kanaatte olanların insanlığa öldürücü bir ihtilaf ve savaş tohumu ektiklerini; egemenliğin zorla tesis edilemeyeceği ve dinin silah gücüyle yayılamayacağı gibi barış ve güvenlik unsurlarının tesis edilemeyeceğini ifade eder (Locke, 1998: 128). Bu bağlamda günümüzde ise 'farklılık içinde birlik' olmalı ama 'nasıl?' sorusu-

nun içeriğinin temelleri çoğulculuk, eşitlik, özgürlük ve hoşgörü gibi değerler kapsamında sık sık sorgulanmaktadır.

Ahmed Yesevî bundan asırlar önce kaleme aldığı *Divan-ı Hikmet*'te bu tartışmaları “Varlığın Birliği” inancına dayandırarak çözüme ulaştırdığını görebilmekteyiz. Bilindiği üzere “Yesevî’ye tarikatına mensup erenlerinin bir bakıma eski Yunan-Roma ve Hıristiyan fikir an’anelerinin kalıntılarını içine alan ve İbni Arabi tarafından kurumsallaştırılan “Vahdeti Vücut” (varlık birliği) felsefesiyle iyiden iyiye dolmuşlardır” (Köprülü, 2013: 205). “Vahdet-i Vücut teorilerindeki, âlem ve evren öğretilerini sırf Hakk’ı tanımak ve tanıtmak için oluşturmuşlardır. Onların gayesi felsefe veya öğretiler üretmek değil, gerçeği bulmak ve yaşamaktır. Hakk’ı ‘her yerde’ ve ‘her şeyde’ görmüşler ve öyle bilmişlerdir. Ancak, tasavvuf felsefesindeki ‘terk-i dünya’, ‘kendinden kaçış’, ‘dünyadan kaçmak’ vs. sembolik mana taşıyan deyim ve terimlere bakılarak, insanın Hakk’ı, Mânâyı kendinden değil de sırf ‘aşkın alemde’ veya metafizik dünyadan arıyormuş izlenimine kapılmamalıdır” (Kenzhetay, 2010: 42). Burada varlığın birliği ‘yaratılmış şeylerin varlığı, yaratıcının varlığından başka bir şey değildir’ anlayışını simgelemektedir (Köprülü,1993). Bundan dolayıdır ki Yesevî’de ve Yesevî dervişlerinde esas olan şeriatın hükümlerine zorla ve baskıcı bir tutumla insanlara uydurmak yerine şeriatın hükümlerini öz gelenek ve göreneklere uydurma eğilimi esastır. Kuşkusuz toplumların kendisi olmak ve özünü yeni koşullar altında bile korumak, öz birikimin yok olmaması ve süreklileşmesi bakımından önemlidir. İslam öncesi birikimden ve yaşam geleneğinden beslenen Yesevî geleneği, bir yönüyle özü geliştirerek koruma yaklaşımı olduğunu belirtebiliriz. Örneğin, göçebe Türkler’in özgün gelenek ve göreneklerinde şeriatın buyurduğu kadın erkek ayrılığı söz konusu olmadığı için Ahmed Yesevî’nin de buna karşı çıkmadığı, şeriatın hükümlerini öz gelenek ve göreneklere uydurma eğiliminde olduğu en bilinen örnekleri arasındadır. Yesevî’nin “kadın erkek bir ahl-i hak meclisinde zikir ve ibadeti sürdürseler bile, Tanrı onların kalplerindeki kin ve düşmanlığı yok eder” (s.34) ifadesinden anlaşıldığı üzere kadın erkeğin bir arada ibadet etmesinde iyi duygular ve erekler için bir araya geldikleri sürece bir sakınca olmayacaktır. Bu yaklaşım Yesevî’nin dinsel hoşgörü açısından övgüyle anılmaya değer bir yaklaşım olarak karşımızda durmaktadır. Bugün bile çok büyük tartışma yaratan ve ihtilaf konuları arasında yer alan bu konuyu Ahmed Yesevî’nin dile getirmiş olması düşünsel ve toplumsal açıdan önemli bir açılım ve uygar yaklaşıma önemli bir katkı olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda şimdiki kadar ele aldığımız gibi halk kitlelerinin gelenek ve göreneklerini gözeterek hem etkisini yükselttiğini bu anlamda da akılcı bir yol izlediğini, hem de

din alanında insanca bir tutum benimsediğini ve böylece İslam'ın kabulünü hızlandırdığını göstermektedir. “Bu düşünsel tutum ve duyarlılık, Yesevîliğin Türkler arasında kolayca yayılmasında ve daha sonra değişik yoğunluklarda biçimlerde, Yunus Emre ve Hacı Bektaş'ın katkılarıyla biçimlenen sufiliğin Anadolu'da gelişmesinde ve kalıcılışmasında etkili olmuş olabilir. Söz konusu bağdaşımçı tutum, çoğulculuk ve çoğulculuğun bir türevi olan veya ona eşlik eden hoşgörü idesinin gelişmesinde belirgin biçimde etkili olmuştur” (Kula, 2011: 58). “Yesevîliğin etkisinin derinliği, dayandığı kültür birikiminin ve insan sevgisinin genişliğiyle birlikte bundan doğan ilahi aşkıta ve erdemde aranmalıdır. Aynı zamanda “Yesevî döneminde insan sevgisine yönelik vurgu insanın fert fert sosyalleşmesine ve birbirleriyle uyumlu sosyal bir bünye oluşturmasına böylelikle insanların birbirleriyle kenetlenerek güçlü bir toplum oluşturulmasının hedeflendiği” (Şahin, 1993: 348) belirtilmektedir. Zira Ahmed Yesevî'nin:

“Nerde görsen gönlü kırık, merhem ol sen,
Öyle mazlum yolda kalsa hemdem ol sen,
Mahşer günü dergahına mahrem ol sen,
Ben-sen diyen kimselerden geçtim işte” (*Hikmet 1*)

“Sünnet imiş kafir olsa incitme sen
Hüda bizardır, katı yürekli gönül incitenden” (*Hikmet 1*)

“Kâfir de olsa insanlara zarar vermemek sünnettir.
Katı kalpli ve gönül kırıcı olanlardan Allah şikâyetçi olacak.” (*Hikmet 1*)

şeklindeki beyitlerinden de farklı dil, din, ırk ve düşüncedeki insanlarla bir arada yaşayabilmenin formüllerini verdiğini görebilmekteyiz.

SONUÇ

Anadolu kültürü, çoğulculuk, özgürlük ve hoşgörü gibi değerler bakımından zengin bir birikime sahiptir. Ancak Türk toplumunun ve Türkiye'deki güncel siyasal kurumlarının söz konusu birikimden yeterince yararlandıklarını ve sorunlarına çözüm bulduklarını öne sürmek zordur. Türkiye tarihsel süreçte sanayileşme, kentleşme, uzmanlaşma gibi toplumsal gelişmelerin yol açtığı yeni toplumsal yapılaşmaları kendi özünden ve değerlerinden uzaklaşarak var etme idealine başvurmuştur. Bu çalışmada ise Anadolu kültüründe çoğulculuğun ve hoşgörünün derin kökleri olduğunu Türk şeyhi Ahmed Yesevî ve onun yetiştirmiş olduğu Yesevî Dervişlerinden yola çıkılarak örneklendirilmeye çalışılmıştır. Türk şeyhi Ahmed Yesevî, 'farklılık içinde birlik' idealinin sağlanamadığı bugünün coğrafyasında, insan sevgisi, kültürel çoğulculuk, hoşgörü anlayışı sayesinde Anadolu'nun bütünleşmesini ve İslam'ın üç kıta üzerinde yayılmasını asırlar öncesinde sağladığını görebilmekteyiz. Aynı zamanda kültürel çoğulculuk ve hoşgörü düşüncesinin temellerini, bugünün liberal düşünce geleneği bağlamında bireyin özgürlüğüne bağlı olarak kurgulamaktan ziyade, geleneksel yaşam koşullarına ve kültürlerine uygun olarak toplumsal dayanışma temelinde bir öğreti geleneğini sürdürmesi de önemli bir yol gösterici olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ahmed Yesevî'nin yaşamış olduğu tarihsel sürecin sosyo-kültürel ve siyasi yapısını irdelediğimizde Türklerin geldiği ilk dönemlerden itibaren Anadolu'da bir din açısından bilgi birliği eksikliği görülmektedir. Ancak Ahmed Yesevî ve Yesevî dervişlerinin, İslam dininin esaslarının uyumlu bir şekilde sentezini yaratmalarıyla birlikte giderilen bu eksiklik Anadolu Müslümanlığı ya da Türk Müslümanlığının yerleşmesiyle Anadolu'nun bütünleşmesini sağladıkları görülmektedir. Hem dinde hem de kültürel değerlerde birliğin gerçekleşmiş olmasının siyasi birliğin gerçekleşmesinde öncelikli etkisi vardır. Ahmed Yesevî'nin bu amaca ulaşabilmek için iki yol izlediğini görmekteyiz. Bunlardan ilki farklı din ve inanç gruplarını 'ortak bir dil' de buluşturmadır. Bunun için Ahmed Yesevî, Arapça'nın dinî dil, Farsça'nın edebî dil, Türkçe'nin ise halk dili olduğu bir dönemde, *Divan-ı Hikmet*'ini, herkesin onu kolay bir şekilde anlamasını sağlayabilmek için Türkçe olarak yazmıştır. Böylelikle Hikmetler aracılığıyla ortak dilde anlamını bulan bilgi birikiminin yine halk kültüründe yaygın olan 'ortak bir eğitim' yoluyla nesilden nesile aktarımı sağlanmıştı. "Din ortak vicdanın, hikmet ortak idrakin, tasavvufta ortak bilgi birikiminin oluşmasına, gelişmesine ve yerleşmesine tesir etmiştir. Bu durum sosyal ve kültürel hayatta farklılıkların ve çatışmaların azalmasında ve ge-

niş uzlaşma ortamı oluşmasında belirleyici olmuştur” (Kula, 2011: 20). Ecer (1993: 109)'in ifadeleriyle Ahmed Yesevî Tanrının varlığı ve birliğine, İslam dininin özüne ters düşmeyen eski Türk milli geleneklerini dışlamamış, onları müsamaha ile karşılamış, onların Türk-İslam kültürüne renk katacak şekilde mana ve değer kazanmasını temin etmiştir. Onun bu metodu, Türklerin zorluk çekmeden Müslüman olmalarını temin ettiği gibi Türklüklerini kaybetmemelerini de sağlamıştır. Böylece İslam dininin esasları, toplumun kültür ve değer birikiminin senteziyle ve alperenlerin de gayretiyle Türk dünyasında özellikle Anadolu'da yerleşmiştir. Anadolu halkı Ahmed Yesevî dervişleri, alperenleri ve takipçileri sayesinde İslamiyet'i benimsemişlerdir. Böylece Anadolu'da dine, diline, geleneklerine, toprağına, vatanına, devletine bağlı, birbirini ve insanları seven kişilerin oluşturduğu bir Türk toplumu teşekkül etmiştir. Anadolu Türkleşmiş, İslamlaşmış ve vatanlaşmıştır.

Sonuç itibariyle önemli olan *sosyolojik bir muhayyile* ile her toplumun kendi sorunlarının kendisine özgü yapısının gün yüzüne çıkartılarak analiz edilmesidir. Çünkü Ahmed Yesevî'nin geleneği Türk toplumunun kültürel dokusunun mayalanmasında önemli etkileri olmuştur. Yesevî öğretileri günümüz toplumsal sorunlarımıza çözüm üretebilmek için kültürel dokumuzu ve ortak değerlerimizi açığa çıkartabilmek için yol haritası sunması açısından önemli bir başlangıç noktasıdır.

KAYNAKLAR

Baştürk, Saadettin (2010). “Timur’un Ortadoğu-Anadolu Seferleri, Bu Seferlere Karşı Koyma Çabaları ve Sonuçları”, *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, ss. 13-26.

Bice, Hayati (2011). *Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî ve Hikmetleri*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Bilgin, Orhan (1993). “Ahmed-i Yesevî’nin Devlet Anlayışı”, *Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu*, 26-29 Mayıs 1993, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

Burslan, Kıvameddin (1999). *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Demirci, Mustafa (1996). “Hoş gör Ya Hu”, *Erdem*, 8 (22), ss.173-188.

Ecer, Vehbi (1992). “Yunus Emre Döneminde Anadolu’da Kültür Hayatı”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Temmuz, 3, s. 43-57.

Ertürk, Çetin A. (1993). “Türklerin İslam’ı Algılayış ve Uygulayışında Hoca Ahmet Yesevî’nin Rolü”, *Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu*, 26-29 Mayıs 1993, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Basımevi.

Erarslan, Kemal (2000). *Ahmed Yesevî- Divan-ı Hikmet’ten Seçmeler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

_____ (1996). “Ahmed Yesevî’nin Hikmetlerinde Hoşgörü”, *Erdem*, 8 (24), ss.777-782.

Erkal, Mustafa (1996). “Sosyal Bütünleşmede Hoşgörünün Yeri”, *Erdem*, C. 8 (22), ss. 151-158.

Esin, Emel (1997). *Türkistan Seyahatnamesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Fığlalı, Ethem R. (2000). “Hoca Ahmed Yesevî Kimdir?”, *Türkistan’ın Piri Hoca Ahmed Yesevî ve Külliyesi*, Ankara: TİKA Yayınları, ss. 24-37.

Gögebakan, Göknur (1993). “Türk Hakimiyetlerinin Zaaflarında Dönemlerinde Tarikatların Birleştirici Rolü Ve Yesevîlik”, *Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu*, 26-29 Mayıs 1993, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Basımevi.

Günay, Ünver (1996). “Anadolu’nun Dini Tarihinde Çoğulculuk ve Hoşgörü”, *Erdem*, 8 (22), ss.189-220.

Güngör, Erol (2007). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Halıcı, Feyzi (1996). "Hoşgörü ve Hacı Bektaş Veli", *Erdem*, 8 (24), ss.769-775.

Herder, Johann Gottfried (2013). "İnsanlık tarihi felsefesi üzerine düşünceler", *Tarih Felsefesi Seçme Metinler* (derleyen Doğan Özlem, Güçlü Ateşoğlu), Ankara: Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Kafesoğlu, İbrahim (1992). "Türk Adı, Türk Soy, Türkler'in Anayurdu ve Yayılmaları", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara: T.K.A.E. yayınları.

Kaplan, Mehmet (2014). *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kenzhetay, Dossay T. (2010). "Ahmet Yesevî Düşüncesinde Vahdet-i Vücut", 21. Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyumu, 2-5 Aralık 2010, Lefke. ss. 41-62.

Köprülü, M. Fuad (2013). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 13. Baskı, İstanbul: Akçağ Yayınları.

_____ (2014). *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.

_____ (1993). "Hâce" , *Tasavvuf İslam Ansiklopedisi*, Cilt 12, kısım 1, İstanbul: MEB.

Kula, Onur B. (2011). *Anadoluda Çoğulculuk ve Tolerans*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ocak, Ahmed Y. (1991). "Anadolu Türk Halk Sufiliğinde Ahmed-i Yesevî Geleneğinin Teşekkülü", *Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, Ankara.

_____ (1999) *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul.

_____ (2014) *Babailer İsyanı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Öztuna, Yılmaz (1977). *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Öztürk, Mürsel (hazırlayan) (1991). *Hacı Bektaş Veli ve Çevresinde Oluşan Kültür Değerleri Bibliyografyası* (Deneme), Ankara.

Şahin, Hasan (1993). "Ahmet Yesevî'nin İnsana Bakışı", *Milletler Arası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, 26-29 Mayıs, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Basımevi.

- Pakalın, M. Zeki (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB, Cilt 1, ss.692-695.
- Turan, Osman (2014). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Locke, John (1998). *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, (çev. M. Yürüsen), Ankara: Liberte yayınları.
- Uslu, Mustafa (1992). "Ahmed Yesevî Dervişlerinin Sosyal Felsefesi", *Türk Dünyası Tarihi Dergisi*, 67.
- Ünal, Oğuz (2014). *Horasan'dan Anadolu'ya*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Yavuz, Hilmi (1998). *Osmanlılık, Kültür, Kimlik*, İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- Yıldız, Musa (2018). "Unesco 2016-2017 Sezonu Hoca Ahmet Yesevî Yılı Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi", *4. Uluslararası Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Sempozyumu*, Alanya 3-5 Mayıs.